

VÖRÖS ISTVÁN KÁROLY*

„... cserkész lelkiismeretünk”

A 615. sz. „Ámosz” Cserkészcsapat, Pécs

A magyarországi cserkészmozgalom monografikus igényű feldolgozásában Gergely Ferenc a cserkészmozgalom 1909-től kezdődő kibontakozásának keresztény (református és katolikus), polgári humanista (örszemmozgalom) és cionista ideológiájú zsidó gyökereiről számol be. A protestáns-katolikus Magyar Cserkészszövetség 1912. december 28-án alakult meg, a polgári-liberális örszemmozgalommal való egyesülés révén létrejött Cserkész-Örszem Szövetség pedig 1913. június 28-án. A háború és az azt követő forradalmak után 1919. szeptember 21-én alakult újra a magyarországi cserkészmozgalom egyetlen központjaként a Magyar Cserkészszövetség.¹

Azokban a nagyobb városokban, ahol a helyi oktatási intézmények megfelelő lehetőséget biztosítottak erre, vidéki cserkészcsapatok alakultak. Az országban tizedikként, vidéken elsőként 1915-ben alakult meg a Pécsi Állami Reáliskola csapata, a *P.Á.R.* kezdeményezője és két éven át (1915–1916) parancsnoka a reáliskola öregdiákja, az akkor már műegyetemista Füchsl (Forbát) Alfréd volt, a pécsi zsidó polgárság egyik kiemelkedő családjának tagja.²

A konfliktusoktól sem mentes korai törekvések bonyolult viszonyaiban már jelen volt a lappangó antiszemitizmus, amely a magyarországi cserkészmozgalomban – időszakonként eltérő intenzitással és nyíltsággal – mindvégig érvényesült.³ A kifejezetten zsidó fiatalokból toborzódó első cserkészcsapatok 1913 tavaszától szerveződtek, kis idő múltán *Kadimah* (előre/Keletre) néven. A Cserkészszövetség erős fenntartásokkal fogadta a zsidó identitású csapatok törekvését a mozgalomba való szervezeti betagozódásra, a felvett csapatokat szigorú ellenőrzés alatt tartotta, távolságtartóan kezelte. 1924/1925-ben a zsidó nacionalista *Kadimah* Csapatokat felszámolták, tagjai részben más csapatokba irakoztak át.⁴

* A szerző a Pécsi Leőwey Klára Gimnázium tanára. E-mail: istvankaroly.voros@gmail.com

¹ Gergely Ferenc: *A magyar cserkészélet története. 1910–1948.* Budapest: Göncöl Kiadó, 1989. 26–27. 45.

² A 10. sz. P.Á.R. „gróf Széchenyi István” Cserkészcsapat története. <https://10cserkeszcsapat.webnode.hu/tortenetunk/> (Letöltés ideje: 2021. március 27.) A csapat tagja volt az ún. Bauhaus-irányzat Forbát mellett másik világhírű magyar követője, Breuer Marcell is. Forbát Alfréd visszaemlékezéseiben nem említi a cserkészmozgalomhoz való kötődését. L. Forbát Alfréd: Egy építész visszaemlékezései négy országból (részlet). *Jelenkor*, 2019/7–8. 819–832. A német nyelvű, teljes memoárra vonatkozóan köszönöm Schweitzer Gábor szíves közlését.

³ Gergely, 1989.

⁴ A *Kadimah* cserkészcsapatok történetéhez és a magyarországi zsidó cserkészethez l. Lénárt András: *Közelítések a zsidó cserkészélet magyarországi történetéhez.* In: Tabajdi Gábor–Szigeti László

Megalakulás

A korszakban mindössze 15 zsidó csapat kapott felvételi igazolást a Magyar Cserkészszövetségbe.⁵ A sajátosan zsidó cserkészcsapatok mellett az izraelita diákok sokkal inkább saját iskolájuk cserkészcsapataiban kapcsolódtak be a mozgalom életébe. Így volt ez Pécssett is 1936-ig; ebben az évben alakult meg a Pécsi Izraelita Elemi Népiszkola csapata, a 615. sz. kiscserkészcsapat.⁶ Az 1922. május 7-én pécsi székhellyel alakult VII. cserkészkerület keretei között 1937-ben összesen 36 csapat, 1936-ban Pécssett 22 cserkészcsapat tevékenykedett.⁷

A Pécsi Izraelita Hitközség 1924-ig status quo ante szervezeti alapokon működött, hitelvi és oktatási gyakorlatában azonban a neológiát követte. Az 1890-es évektől működő Pécsi Cionista Egyletről alig van információnk, 1921-ben felbomlott. A Magyar Cionista Szövetség pécsi csoportja 1932. november 22-én jelentette megalakulását a hitközségi előljárásnak, illetve működött pécsi csoportja a WIZO-nak is (Women's International Zionist Organization, Nemzetközi Cionista Nőszervezet). A Magyar Zsidók Pro Palesztina Szövetségét a hitközség adományokkal támogatta, a szövetségnek az 1930-as évek közepétől pécsi fiókjá is működött, könyvtárat is fenntartott. A szövetség Keren Kajemet Lejiszrael alapítványa elnöki tanácsának tagja volt dr. Pfeiffer Izsák, 1919–1922 között a pécsi hitközség helyettes főrabbija, és a hitközség főrabbi székében 1923-tól őt követő dr. Wallenstein Zoltán is.⁸ Mindemellett a cionizmus nem vált elterjedté a hitközség életében, előljárói a fentiekén túlmenően nem támogatták. Jellemző, hogy a Magyar Cionista Szövetség Pécsi Csoportja kérésére működésükhöz az előljárásg

(szerk.): *Magyar Cserkészélet (1910–1948)*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 2020. 72–79. <https://www.cserkesz.hu/sites/default/files/2020-10/tabajdi-szigeti-magyar-cserkeszlet-1910-1948.pdf> (Letöltés ideje: 2021. március 27.)

⁵ Bányai Viktória: Liliom és Dávid-csillag: a zsidó cserkészlet kezdetei Magyarországon, 1913–1924. *Regio*, 2019/2. 66-85. A zsidó cserkészcsapatok adatait l. Szegedi Bálint – Bányai Viktória – Vörös Kata: Zsidó cserkészcsapatok Magyarországon. *Regio*, 2019/2. 149-153. A 615. sz. Ámosz Cserkészcsapat megalapítására vonatkozó 1935. évi dátum téves.

⁶ A csapat működéséről viszonylag kevés primer forrás maradt fenn, tartalmi tekintetben is meglehetősen egyenletlenül. Megalakulásáról 2 irat áll rendelkezésünkre, 1941. évi tevékenység és a csapat működésének betiltása azonban jól dokumentált. A vészkorszak utáni újraalakulásról ismét kevés, de informatív dokumentumunk van. A csapat történetéről Krassó Sándor közlése szerint keletkezett egy kb. 40 gépelt oldalas, stencilezett leírás, amelynek példányai azonban elvesztek.

⁷ Gergely, 1989. 49. és 225. Szapáry Lajos gróf a VI.-VII. cserkészkerület új elnöke. *Pécsi Napló*, 1936. március 5. 4.

⁸ Vörös István Károly (szerk.): „...háza imádság házának hivatik minden népek számára!” *A Pécsi Izraelita Hitközség dokumentumok tükrében (1837–1950)*. Pécs: Kronosz Kiadó, 2016. 238–245. és uő.: *Dr. Pfeiffer Izsák, magyar rabbi*. Előadás a pécsi zsinagóga felszentelésének 150. évfordulóján (2019. július 22.). Kézirat, magángyűjteményben, 2019.

rendelkezésükre bocsátotta a hitközség tanácstermét, amennyiben tartózkodnak a politikai agitációtól:

„A hitközség elöljárósága meg van győződve, hogy a cionista szövetség kulturális működésében a hitközség erkölcsi érdekeit mindenekelőtt valónak tekinti és működésében harmónikusan alkalmazkodik a hitközség elöljáróságának és egyetemének mindenkor elfoglalt azon álláspontjához, hogy valláserkölcsei és kulturális működése minden politikai vonatkozást távol tart.” (sic)⁹

A Pécsi Izraelita Elemi Népiskola igazgatója, Danziger Zsigmond, először 1936. június 30-án folyamodott a Cserkészszövetség Országos Intéző Bizottságához kiscserkészcsapat „Vázsonyi Vilmos” névvel történő engedélyezéséért.¹⁰

Az engedélyt 1937. június 25-én adta ki az Intéző Bizottság, az iskola 1936. július 3-án kelt újabb kérvényét követően, amely csupán november 6-án ment el a VI-VII. kerület titkárságából a Cserkészszövetség központjába. Mivel 1936-tól kezdve magyarországi zsidó cserkészcsapatok számára ótestamentumi névválasztást engedélyezett a cserkészszövetség (ez indokolhatja a második kérvény szükségességét), a csapat utóbb Ámosz próféta nevét vette fel, a csapatbélyegző tanúsága szerint 1937-ben.¹¹

1. kép: Pécsi izraelita kiscserkészek (1936)

Forrás: Krassó Sándor gyűjteménye

⁹ Pécsi Zsidó Hitközség irattára (továbbiakban: PZSHi.), 29. d. 252/1932.

¹⁰ *Kérelem a Vázsonyi Vilmos kiscserkészcsapat megalakításáról*. Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában (továbbiakban: CSKL Ámosz), 81. doboz. Az iskolaigazgató kérelmében a Királyi Tanfelügyelőség 2577/2-1935. sz. rendeletére hivatkozik. A cserkészet feletti pedagógiai felügyeletet a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium gyakorolta. Gergely, 1989. 58.

¹¹ *A pécsi izr. hitk. iskolaszékének jelentése az 1936. évről* (1937. március 18.), PZSHi. 38. doboz, 126/1937 és Krassó Sándor: *Cserkészek a vészorkorszakban*. In: *Kötéltánc. Adalékok a pécsi zsidóság és Pécs 20. századi történetéhez*. Pécs: Pro Pannónia Kiadó, 2016. 92. Krassó emlékei szerint az ótestamentumi névválasztás lehetősége kizárólagos volt: „Sem a parancsnok, sem a fiúk nem ragaszkodtak volna bibliai eredetű névválasztáshoz, működési engedélyt azonban ilyesféle elnevezéssel kaphattak. Az 1936. évtől kezdődően ugyanis magyarországi zsidó cserkészcsapatok számára kizárólag ótestamentumi eredetű névválasztást engedélyezett a Magyar Cserkész Szövetség.” Ámosz próféta az i. e. 8. században élt, a vallásosság külsőlegessé válása, az igazságtalanság és zsarnokság ellen foglalt állást.

A csapat első, 1936/1937. évi éves jelentése szerint a szervezőtestület az izraelita elemi iskola volt, a testület elnöke Danziger Zsigmond, tagjai dr. Wallenstein Zoltán, dr. Deutsch Zsigmond (hitközségi elnök), dr. Pál Artur (iskolaszéki alelnök), dr. Krémer Móric (rabbi-hitoktató, hitközségi titkár), Roboz Miksa, dr. Greiner József (hitközségi alelnök), dr. Wallerstein József, Garai Károly és Gyenes Imre, a hitközség vezető tisztségviselői voltak. A csapat az iskola Fürdő utca 1. sz. alatti épületének alagsorában rendezte be otthonát, tagjai hatan 6-9 év közötti, tizenketten 9-12 év közötti fiúk voltak, parancsnokkal Páhmer Mór tanító, próbaidős kiscserkészcsapat-vezetővel együtt a teljes létszám 19 fő volt. Hivatalosan nem működtek, mégis, tevékenységük előterében a cserkész alapismeretek elsajátítása volt,

2. kép: Ámosz kiscserkészcsapat (1938)

Forrás: Krassó Sándor gyűjteménye

összejöveteleket, kirándulásokat szerveztek.¹² Az első 18 kiscserkész felavatására az 1937/1938. tanév során került sor.¹³

Egy 1946-ban, Páhmer Mór által írt tömör összefoglalás¹⁴ bemutatja a csapat történetének 1936-tól kezdődő időszaka legfontosabb eseményeit. A szöveg 1938–1944 közötti évekre vonatkozó részét szó szerint közlöm:

„1938-ban a létszám már meghaladta a 30 főt. 1939-ben kezdték a keresztény csapatok kizárni a zsidó cserkészeket, és ekkor vált szükségessé, hogy az akkori kiscserkészcsapat cserkész munkára kérjen engedélyt. Az Igazoló Főbizottság ez év november 23-án vette fel a csapatot rendes tagjai sorába. Még ez év karácsonyán részt vettünk az Orsz. Magy. Zsidó tisztjelölti és őrsvezetői táborokon.

¹² *Évi jelentés az 1936/37. évről.* CSKL Ámosz, 81. doboz. A jelentéshez tartozó statisztikai ív felsorolja a tagok nevét, lakcímét, születési évét és vallását: mindannyian izraeliták, az elemi iskola tanulói voltak. Páhmer Mór Miklós körmendi tanítót 1936. július 7-étől alkalmazta a pécsi hitközségi iskolaszék. A munkaszolgálatból visszatért a városba, nevét utóbb Pataki Miklósrá változtatta. 1948-tól a Makár (ma Alkotmány) utcai általános iskola (ma a PTE 1. sz. Gyakorló Általános Iskolája) testnevelő tanára, majd igazgatóhelyettese volt.

¹³ PZSHi. 41. d. 51/1939.

¹⁴ *Melléklet a 2. sz. 8. pontjához.* CSKL Ámosz, 1945 utáni dokumentumok. Az összefoglalás valószínűleg a csapat 1946. évi jelentésének melléklete, a 2. szövetségi körlevél figyelembe vételével. A jelentés elveszett, a szövetségi körlevél talán a gödöllői levéltári dokumentumok között lappang. Köszönöm Bányai Viktória szíves közlését.

1940. ápr. 28-án résztvettünk a VII. kerület fogadalomtételén, „természetesen” zsidó csapat a felvonulásban csak az utolsó helyen lehetett. Május 12-én zászlószentelési ünnepélyt tartottunk, melyen a kerület, meghívónk ellenére nem képviseltette magát. Ekkor már nagy tábori előkészületek folytak. A tábor azonban elmaradt, mert tisztjeinket munkaszolgálatra hívták be. Aug. 10-én résztvettünk a kerület éjjeli akadályversenyén, ahol a 15 csapat közt III. helyen végeztünk. Aug. 18-20-ig Orsz. Zsidó tisztjelölti táborban voltunk. Szept. 29-én rendezte a kerület szokásos őszi akadályversenyét. Versenyőrsünk az V. helyen végzett. Okt. 1-nov. 15-ig őrsvezetői tanfolyamot tartottunk. Dec. 15-én a Magyar Cserkészszövetség kizárta tagjai sorából a zsidó csapatokat, de a belügyminiszteri jóváhagyásig, a kerület állandó piszkálódása ellenére szabályos cserkész munkát végeztünk. Dec. 25–29-ig résztvettünk az Orsz. Zsidó őrsvezetői táborban. 1941 augusztusában 4 napos portyát rendeztünk, majd utána a csapat egyhetes őrsvezetői tábort tartott. Dec. 3-án érkezett meg a belügyminiszteri jóváhagyás a csapat feloszlátásáról. Dec. 7-én tartottuk utolsó csapatösszejeövetelünket 83-as létszámmal. A feloszlátás után természetesen nem szűnt meg a munka. Az őrsök illegálisan együttmaradtak, a vezetők gyakran összejöttek, csapatösszejeövetelt azonban nem tudtunk tartani.¹⁵ Egészen a zsidók gettóbazárásáig dolgoztunk így, a gettóban viszont egész komoly cserkész munka folyt, a vagonirozásokor a fiúk a legkülönbözőbb szolgálatokat látták el.”

A cserkészcsapat 1939. december 10-én kelt az évi I. sz. parancsa szerint az Igazoló Főbizottság 1939. november 22-i ülésén adott engedélyt a 615. sz. „Ámosz” kiscserkészcsapatnak cserkész munkára, és egyúttal felvette rendes tagjai sorába: „A csapat ezentúl cserkészcsapat lesz.”¹⁶ A csapat tagjai idővel három csoportból adódtak: az izraelita elemi iskola diákjaiból, a középiskolák alsó évfolyamaiba járó, de iskolájuk cserkészcsapatába fel nem vett fiúkból, és a középiskolák felsőbb évfolyamos, addigi csapatukból kizárt diákokból. Többnyire az utóbbiak közül kerültek ki az őrsvezetők, a legidősebbek közül a rajvezetők.¹⁷

A csapatotthon helyiségét a hadsereg 1941-től ismételtlen igénybe vette, ekkor a csapat az iskola tantermeit használta. Az „Ámoszok” tevékenységéről Krassó Sándor visszaemlékezéseiből kaphatunk átfogó képet. „Ez főbb programpontjait tekintve nem igen különbözött a más hazai csapatoknál megszokottaktól” – írja. Az általános program a cserkészpróbákra való elméleti és gyakorlati felkészülés, labdajátékok és kirándulások voltak. Mindemellett a korszak egyre agresszív

¹⁵ Szomorú közösségi esemény volt Krausz Ottó cserkész őrsvezető temetése 1943. július 28-án. Személyét és „cserkészszellemét” az iskola példának szánta tanulói számára, ezért az igazgató kérelemmel fordult Éry Emilhez, a „Magyar Cserkészmozgalom Országos Parancsnokához” Krausz Ottó 1941. december 19-én visszaszolgáltató cserkész igazolványa kiadásáért, sikerrel. Krausz Ottó emlékére a temetésekor elhangzott beszédek tartalmazó füzetet is kiadott „a pécsi zsidó diákság”. PZSHi. 42. d. 130/1943. és 134/1943.

¹⁶ 615. sz. Ámoszcs. cs. I. sz. parancs, 1939. december 10. CSKL Ámosz, 81. doboz.

¹⁷ Krassó, 2016. 92.

antiszemita légkörében a zsidó cserkészfiúknak a csapat jelentette az otthonosságot, a mindenhol – az utcán, a mecseki természetjárás során, és (néhány kivétellel) középiskolai tanáraik és osztálytársaik részéről – feléjük áradó megvetés közegében az önbecsülés, a szabadság megélésének lehetőségét.¹⁸

A Magyar Cserkészszövetség munkájából – ameddig lehetett – az „Ámosz” is kivette részét, örsei megjelentek a VII. kerület csapatai között az évenkénti fogadalomtételeken, igaz, mindig a „sor végén”, ugyanakkor sikerrel szerepeltek a kerületi akadályversenyeken.¹⁹ A kerület „piszkálódására”, miután a „Jó-pont Bizottság” kedvező véleménye ellenére ellenezte, hogy az „Ámosz” jó pontban részesüljön, Páhmer Mór parancsnok sérelmezte a döntést, levélben tételesen felsorolva csapata elmúlt évben elért eredményeit. A kerületi elnökség válaszát nem ismerjük.

„Tekintettel arra, hogy a Tekintetes Elnökség csapatunk fegyelmeztségét, szorgalmát, teljesítményeit és az adminisztráció terén is mutatott pontosságát mindenkor elismerte és velünk szemben a személyes érintkezésben is cserkész-szellemű barátságos magatartást tanúsított, legyen szabad cserkészisztelettel hivatkoznom arra, hogy 1./ a kerület nyári riadóján csapatunk jelent meg a legnagyobb létszámmal. [...] 3./ Az „Erdélyért” akció természetbeni adományainak összegyűjtésénél csapatunk eredményes munkát végzett és a helybeli sajtó részére a statisztikát elkészítette.²⁰ [...] 6./ A Kerület vezetőképző tanfolyamain és táborain a fennálló rendelkezések folytán nem vehettünk részt, mégis találunk rá módot, hogy képezzük magunkat és fáradtságot nem kímélve három alkalommal vettünk részt budapesti vezetőképző táborokon. [...] 8./ A csapat parancsnokának és helyettesének katonai szolgálata idején is tartottunk 30 előadásból álló őrsvetetői tanfolyamot és egy szülői értekezletet. 9./ A felsoroltak mellett azonban legszebb része volt munkánknak az, amit cserkészeink nevelésével értünk el. Hatvan cserkész szülői áldják azokat, akik a csapat megalakulását és munkáját lehetővé tették. Mindezek alapján kérjük a Tekintetes Elnökséget, méltóztassék ismertetni velünk azokat az okokat, amelyek az elmúlt év felsorolt eredményei ellen szólnak. Mert mi – mint jó cserkészvezetőkhoz

¹⁸ *Interjú Krassó Sándorral az „Ámosz” cserkészcsapatról.* Készítette: Vörös Kata – Szegedi Bálint, Pécs, 2018. Kézirat, magángyűjteményben, 2018.

¹⁹ Az eseményekről a helyi sajtó is beszámolt: Vasárnap lesz a pécsi cserkészek fogadalomújító ünnepe. *Dunántúl*, 1940. április 28. 6.; Fogadalomújító cserkészünnepe. *Pécsi Napló*, 1940. április 28. 7.; Szeptember 29-én, vasárnap rendezte a pécsi cserkészkerület pécsi és baranyai csapatok részére őrsi akadályversenyét. *Dunántúl*, 1940. október 2. 4. A versenyen 15 nyolc fős csapat indult, a lap az 1-4. helyezett csapatok nevét sorolta fel.

²⁰ Az 1940. augusztus 30-án aláírt ún. második bécsi döntés értelmében Magyarországhoz visszakerült Észak-Erdély és Székelyföld megsegítésére „Erdélyért” Országos Gyűjtőbizottság alakult, Teleki Pálné elnökletével. Pécsen és Baranyában a gyűjtést a *Dunántúl* című napilap szervezte, és rendszeresen beszámolt a gyűjtés eseményeiről, eredményéről. 1940. december 8-án „Véget ért a cserkészek gyűjtése” címmel közzétette a városi cserkészcsapatok gyűjtésének összesített eredményét is. L. *Dunántúl*, 1940. szeptember 22. 4. 1940. december 8. 9. A Pécsi Napló a cserkészek gyűjtésének időpontjára több napon keresztül hívta fel olvasói figyelmét, és maga is beszámolt annak eredményéről. *Pécsi Napló*, 1940. december 8. 7.

illik – szeretnénk lelkiösmervizsgálatot [sic] tartani, hogy megtudjuk, teljesítettük-e kötelességeinket cserkészfiainkkal és feljebbvalóinkkal szemben.”²¹

1940. május közepén egy budapesti cserkészcsapat – Ádám Zsigmond izraelita tanítóképzési tanár vezetésével 16 tanítványa – Pécssett vendégeskedett. A csapat Mohácsról gyalogolni szándékozott Pécsig, erről a pécsiek Gerstl József mohácsi tanító segítségével igyekeztek lebeszélni őket. Két napot tartózkodtak a városban, az Izraelita Szeretetház menzáján kaptak kóser ebédet.²² Az 1940 nyarán tervezett nagytábor a vezetők egy részének kényszerű eltávózása miatt elmaradt, a csapat azonban 1941 nyarán megtalálta a módját egy korlátozott körülmények között lezajlott táborozásnak, a pécsi Kálvária-domb északnyugati részén, az akkori Mátyás Flórián utca egyik házához tartozó gyümölcsös kertben.²³

3. kép: Zászlóavatás (1940)

Forrás: Krassó Sándor gyűjteménye

A csapat zászlóavatási ünnepélye 1940. május 12-én hitközségi keretek között történt,

az iskola udvarán, a nemzeti színű lobogót a cserkész egyenruhában felsorakozott csapat és hitközségi tagok jelenlétében Wallenstein Zoltán főrabbi áldotta meg.²⁴ A külső munka 1941-től a hitközséghez kapcsolódott: a cserkészfiúk segédkeztek a zsidó munkaszolgálatosok közgyűlésén és társasvacsoráján, hangversenyek rendezésében, nőegyleti kultúrest és ünnepélyek (hanukka, purim) szervezésében.²⁵

A zsidó vallásos élet nem volt a csapat tevékenységének központi eleme, úgy tűnik, a zsidó identitásépítés Vidor Pál szellemében – „... nem lehettek jó

²¹ Páhmer Mór *csapatparancsnok és Lukács Sándor Miklós cs. titkár levele „A Magyar Cserkészszövetség VII. Kerületi Tekintetes Elnöksége” részére, 1941. február 26.* CSKL Ámosz, 100. doboz. A felsorolásban azokat az elemeket hagytam meg, amelyek új információval szolgálnak az eddig említett eseményekhez (táborszervezés, akadályverseny és fogadalomtétel, zászlóavatás) képest.

²² PZSHi. 42. d. 146/1940, 147/1940.

²³ Az 1940. nyári nagytábor szervezésével kapcsolatban, a hitközségi irattárban egy dokumentum maradt fenn: Danziger Zsigmond igazgató támogató levele a pécsi püspöki uradalom jószágigazgatójának címezve, a cserkészcsapat kérelméhez, vélhetően táborhely igénybevétele érdekében: „...a táborozó fiúkért, mint szervezőtestület, a pécsi izr. elemi népiskola vállalja az erkölcsi és anyagi felelősséget. Pécs, 1940. március 21.” PZSHi. 42. d. 103/1940. A csapat kérelme nincs az irattárban. Az 1941-ben megtartott táborhoz l. Krassó, 2016. 91–96. és Interjú Krassó Sándorral, 2018.

²⁴ Krassó, 2016. 92.

²⁵ Páhmer Mór *levele Polgár Gézának, 1941. február 27.* CSKL Ámosz, 100. doboz.

4. kép: *A Zerge és a Sólyom őrskiránduláson (1940)*

Forrás: Krassó Sándor gyűjteménye

cserkészek, ha nem vagytok jó zsidók” – érvényesült.²⁶ „Talán azt mondanám – emlékezett Krassó Sándor –, hogy nem volt mai értelemben tulajdonított jelentőségűnek megfeleltethető a vallásos nevelés, de volt, és hogy volt, bizonyítja a rajok elnevezése is.”²⁷ Az összejövetelek imával kezdődtek és végződtek, illetve a záró imát követte a csapatinduló eléneklése. A két raj volt pécsi főrabbiokról, Kohut Sándorról és Perls Árminról kapta a nevét. A szervezőbizottságnak mindvégig tagja

volt a két funkcionáló rabbi, Wallenstein Zoltán és Krémer Móric. A csapat Cserkészszövetségből történt kizárását követően dr. Wallenstein Zoltán főrabbi a pécsi középiskolák igazgatóival megbeszélte, hogy a zsidó cserkészszövetség megalakulásáig az „Ámosz” vallásos ifjúsági körként működik.²⁸

A pécsiek részt vettek az önállósuló zsidó cserkészlet tisztjelöltképző- és őrsvetetői táboraiban 1939 decemberében Óbudán.²⁹ A vezetői utánpótlásra szükség volt, mert többen (Hirschler Pál parancsnokhelyettes, Grünberger Gyula, Duschenszki László és id. Löwy István rajvezetők) bevonultak munkaszolgálatra, Lukács Sándor csapatitkár a szegedi egyetem hallgatója lett.³⁰ A csapat 1941. munkaévének 1. sz. parancsa mellékletében Pahmer Mór csapatparancsnok közölte a csapatbeosztást, amely szerint vezetésével egy rajban (Perls Ármin raj, 46 fő) öt őr (Fecske, Sólyom, Szarvas, Zerge és Rover) működött, valamint egy falkában (Mecsek falka, 22 fő) egy őr (Daru) és két család (Medve, Párduc) kiscserkész tevékenykedett. A csapat létszáma ekkor 68 fő volt.³¹

²⁶ Gombocz Eszter: Cserkészliliom és kőtábla. A zsidó identitás építésének törekvései a két világháború közötti neológiában Vidor Pál életének példáján. *Regio*, 2019/2. 105–126. és *Feltárló a magyar zsidó cserkészlet múltja*. Kácsor Zsolt beszélgetése Bányai Viktóriával és Lénárt Andrással. (2018. április 1.) <https://mazihsz.hu/hirek-a-zsido-vilagbol/mazihsz-hirek/foltarul-a-magyar-zsido-cserkeszet-multja> (Letöltés ideje: 2021. március 25.)

²⁷ Interjú Krassó Sándorral, 2018. 5.

²⁸ *Páhmer Mór levele Polgár Gézáknak, Pécs, 1941. február 27.* CSKL Ámosz, 100. doboz.

²⁹ *615. sz. Ámoszcs. cs. 1. sz. parancs, Pécs, 1939. december 10.* CSKL Ámosz, 87. doboz.

³⁰ *Páhmer Mór levele Szalai Istvánnak, 1941. november 4.* CSKL Ámosz, 100. doboz.

³¹ *A 615. sz. „Ámosz” cserkészcsapat Parancsnoksága, 1. sz. parancs, 1941. szeptember 19.* és Melléklet: *Csapatbeosztás (1941-42)*. Levelezés a Rotter Tiborral, „A Zsidó Farkasvezetői

Megszüntetés

A Magyar Cserkészszövetségben az 1919. márciusi, majd 1919. szeptemberi újralakulástól kezdve – amint arról fentebb már volt szó – érvényesültek ellenérzések a zsidó cserkészekkel szemben „keresztény-nemzeti” körök részéről. Írásban is rögzített korlátozások ezen a téren 1928-tól kezdődtek. A döntő fordulatot az 1936-os alapszabálymódosítás (belügyminiszteri jóváhagyására, 1937. szeptember 9-én került sor) jelentette: a 8.§ 7. pontja kimondta: „a csapatszervezésnél irányadó elv, hogy mivel jellemet nevelni csak valláserkölcsi alapon lehet: a csapatok csak azonos világnézetű vezetőkkel és tagokkal alakulhatnak és működhetnek.” A zsidó fiatalok számára a cserkészmunka végét az alapszabályok 1940. december 15-én szövetségi rendkívüli közgyűlésen elhatározott újabb módosítása, és ennek 1941. november elején történt belügyminiszteri jóváhagyása hozta el, amely szerint cserkész csak „krisztusi világnézetű” lehet.³²

Az egyre nyíltabban érvényesülő antiszemita törekvésekre az 1930-as évek közepétől a zsidó cserkészvezetők igyekeztek szervezetileg is reagálni. Vidor Pál, a budai hitközség az évben diplomázott rabbija³³ 1934-ben elkészítette a cserkészpróbák izraelita vallási ismereteinek összefoglalását, amely azonban nem válhatott a hivatalos Kiképzési Szabályzat részévé.³⁴ 1935-ban megalakult a Zsidó Cserkészek Országos Nagybizottsága a csapatok tevékenységének koordinálására, a Cserkészszövetségben belül. Az egyre élesedő zsidóellenes cserkészmozgalmi közegben – időközben megjelent az első és második ún. zsidótörvény is – a zsidó cserkészvezetők rendszeresen tanácskozásokat folytattak a védekezés módjáról, végül 1940 elején kísérletet tettek egy önálló szervezet létrehozására Magyar Zsidó Ifjúsági Őrszem Szövetség elnevezéssel, sikertelenül.³⁵ 1941 novemberére a Magyar Cserkészszövetség eltávolította soraiból a zsidó cserkészeket.

Munkaközösség” vezetőjével (921. sz. „Dr. Venetianer Lajos” Cserkészcsapat Bakony-falkája, Újpest), CSKL Ámosz, 100. doboz.

³² Vörös Kata: Numerus clausustól a numerus nullusig. A zsidó cserkészek kirekesztése a Magyar Cserkészszövetségből. *Regio*, 2019/2. 127–148. és Gergely, 1989. 214–218, 221–228, 306–321. A módosított alapszabályban elfogadott mondat: „A szövetség krisztusi világnézetű és magyar nemzeti alapon áll.” L. Svéd László: „Légy résen!” *Remény*, 2002. 1. <https://remeny.org/remeny/2002-tavas-5762-adar-nisz-an-ijjar-szivan/sved-laszlo-legy-resen/> (Letöltés ideje: 2021. március 31.)

³³ Frojimovics Kinga: *Neológ (kongresszusi) és status quo ante rabbik Magyarországon 1869-től napjainkig. Archontológia (Az anyahitközségek rendjében)*. A Függelékben: Kónya Judit: *A neológ (kongresszusi) rabbik irodalmi munkássága*, Budapest: MTA Judaisztikai Kutatóközpont, 2008. 48., 141. és 207.

³⁴ Az útmutatás a *Magyar–Zsidó Szemlé*ben adott ismertetéseket követően, szerzői kiadásban jelent meg: Vidor Pál: *A zsidó cserkész első próbája*, Budapest: 1938. Lásd ehhez: Gombocz, 2019. és Gergely, 1989. 309.

³⁵ Gergely, 1989. 218., 251., 308–315., 320–321.

A pécsi 615. sz. „Ámosz” csapat felszámolásáról részletekbe menő ismereteink vannak, a dokumentumok vallanak a zsidó cserkészparancsnokok utóvédharcairól is. A VII. cserkészkerület vezetői különösen erős ellenérzésekkel voltak a zsidó cserkészekkel szemben, szemléletmódjukban csatlakozva a Hárshegyi Őrsvezetők Köre néven szerveződő, radikális nemzetvédő és militáns irányú csoportosuláshoz, amely egyre erőteljesebben érvényesült az egész Szövetségben. Az 1936-os Alapszabály 8.§. 7. pontjának érvényesítése a „zsidókérdés megoldása” érdekében akadozott egyes helyi vezetők, iskolaigazgatók ellenállása miatt. A pécsi „keresztény” cserkészvezetők ebben a helyzetben kérelemmel fordultak az Országos Intéző Bizottsághoz:

„Mozgalmunk, mely születése pillanatától kezdve a krisztusi életformában és a nemzeti, népibb magyarságban állította elénk a magyar cserkészideált, befogadott magába egy mindezekkel ellentétben álló tömeget. Nyíltan és kereken: a zsidóságra gondolunk. [...] Ma látjuk elkövetkezettnek a pillanatot, amikor eszménkkel és céljainkkal mindenképpen ellentétes zsidóságot sorainkból önként ki kell rekesztenünk.”³⁶

A Szövetség tehát – követelték – a legrövidebb időn belül oszlassa fel a zsidó cserkészcsapatokat, és utasítsa a parancsnokokat a zsidó cserkészek azonnali elbocsátására. A Szövetség támogatta a pécsiek törekvéseit.³⁷

Az 1940. december 15-ei rendkívüli szövetségi gyűlés napján Polgár Géza levélben tájékoztatta az eseményekről a zsidó cserkészparancsnokokat, írt arról a szándékáról, hogy 1941. január 19-ére összehívja a zsidó csapatok munkaközösségének országos intéző bizottságát, ahol a pécsiek képviselője Szalai István lesz.³⁸ December 30-án a fővárosi csapatok parancsnokai a „Jókai” cserkészcsapat otthonában tanácskoztak, itt döntöttek egy háromtagú operatív bizottság létrehozásáról a szükségessé váló eljárások hatékonysága és gyorsasága érdekében. Ennek a bizottságnak a tagjai Polgár Géza, Szalai István és dr. Sommer László voltak.³⁹ 1941. február 24-én kelt levelében Polgár Géza arról számolt be, hogy a Cserkészszövetség új alapszabályait még nem küldték el a belügyminisztériumba, „így a mi

³⁶ Gergely, 1989. 307.

³⁷ Demény (Kleineisel) Miklós, az Országos Intézőbizottság tagja 1939-ben írta a VII. kerület vezető tisztjének: „Hivatalosan közöljük, hogy Szövetségünk semmi esetre sem tartja megengedhetőnek, hogy nem zsidó csapatban zsidó cserkészek legyenek. Ezért támogatja is a kerület vezetőségének olyan törekvését, hogy az ilyen csapatokból a zsidó cserkészeket eltávolítani igyekszik.” L. Gergely, 1989. 309.

³⁸ A levél fotóját közli Gergely, 1989. 313.

³⁹ Dr. Sommer László az Újpesti Izraelita Hitközség 921. sz. „Dr. Venetianer Lajos” Cserkészcsapata, Polgár Géza a Pesti Izraelita Hitközség Fiúgimnáziuma 297. sz. „Dániel” (Bárány Eötvös József) Cserkészcsapata, Szalai István a Magyar Izraelita Kézmű- és Földművelési Egyesület (MIKÉFE) 310. sz. Jókai Mór Cserkészcsapata parancsnoka volt. L. Szegedi-Bányai-Vörös, 2019. 149–153.

kizárásunk leghamarabb április közepén lesz aktuális.”⁴⁰ A Magyar Zsidó Ifjúsági Örszem Szövetség vezetői, annak ellenére, hogy tudomásuk szerint a Cserkészszövetség Országos Intéző Bizottsága – Papp Antal korábbi támogató nyilatkozatával szemben – elutasító javaslattal terjesztette fel alapszabályait a kultuszminisztériumba, folytatták próbaszabályzatuk tervezetének tárgyalását, szeptemberre akadályversenyt terveztek, a tisztek igazolására bizottság kiküldését határozták el.⁴¹

A Szövetség a zsidó cserkészek igazolványait az 1941. évre már nem érvényesítette, és tiltotta a cserkész jelvények és egyenruha viselését. Mindez nem gátolta abban, hogy a zsidó cserkészcsapatoktól is követelje a rendszeres jelentésírást, tagdíjakat és a szolgálati út betartását. 1941. augusztus 26-i keltezéssel Krassói Ferenc kerületi ügyvezető elnökhelyettes sajátos hangvételű levelet küldött az „Ámosz” parancsnokának:

„Több ízben tudomásunkra jutott, hogy a volt 615. Ámosz cserkészcsapat tagjai egyenruhában és csoportosan kirándulnak a Mecsekbe.

Ezzel kapcsolatban a következőket közöljük a Tanító Úrral.

A Magyar Cserkészszövetség rendkívüli országos közgyűlése a Magyar Cserkészetet egyhangú akarattal keresztény mozgalomnak nyilvánította. Ezzel a zsidó cserkészcsapatok automatikusan megszűntek és tagjaik többé nem cserkészek, az egyenruhát nem viselhetik, és összejöveteleket nem tarthatnak. Nem találjuk időszerűnek azt, hogy erről a tárgyról hosszabban írjunk. [...]”

Követelte tehát az egyenruha viselésének tiltását a csapatban, és a cserkészigazolványok beküldését a kerület hivatalos helyiségébe.

„Az ebben a levélben közölt intézkedésektől semmiképpen el nem térhetünk, éppen ezért kérjük, hogy teljes mértékben szíveskedjék teljesíteni, mert ellenkező esetben kénytelenek leszünk a rendelkezésünkre álló törvényes utat igénybe véve a rendőrséghez fordulni.

Kérjük Tanító Urat lássa be, hogy intézkedéseink a jogos önvédelmet szolgálják és láttassa be volt cserkészeivel, hogy amikor ezeket az intézkedéseket végrehajtják, utójára teljesítik a hetedik cserkész törvényt, és ezzel bebizonyítják azt, hogy a múltban szívük szerint hozzánk tartoztak. [...]”⁴²

⁴⁰ Polgár Géza „Bizalmas” levelei Páhmer Mórnak, 1941. január 3. és 1941. február 24. CSKL Ámosz, 100. doboz.

⁴¹ Jegyzőkönyv a M.Zs.I.Ő.Sz. tanácsának 1941. június 10-ei üléséről. CSKL Ámosz, 100. doboz.

⁴² Krassói Ferenc hivatalos levele Páhmer Mórnak, 1941. augusztus 26. CSKL Ámosz, 100. doboz. (A cserkész törvény 7. pontja: „A cserkész feljebbvalóinak jó lélekkel és készségesen engedelmessé válik.”) Krassói 1940-ben állítólag – a pécsi Új Dunántúl 1946. évi híradása szerint – így nyilatkozott: „Egyén nincs, csak magyar ifjúság, közös nemzeti érték van, amellyel foglalkozni kell. És van zsidóság. Elég sokat ártott már ahhoz, hogy végleg kiszoruljon a magyar

Páhmer Mór szeptember 2-án érkezett vissza nyári szabadságáról, a tanévnyitással kapcsolatos elfoglaltságaira hivatkozva haladékat kért a válaszadásra. Karczag Ferenc 4-én a budapesti csapatokkal való egyeztetés érdekében, tanácsért levélben fordult Szalai Istvánhoz, különösen az igazolványok dolgában várva útmutatást. Szalai önérzetes, de udvarias választ javasolt. Hangsúlyozta, hogy a szövetségi alapszabálmódosítás jogerőre emelkedéséig végezhetnek cserkészmunkát, az érvényes működési engedély védelmet nyújt a hatóságokkal szemben. Az igazolványokkal kapcsolatban megjegyezte, hogy beszolgáltatásuk nehezen kényszeríthető, „mert bár az igazolvány a M.CS.SZ. tulajdona, de miután értéket nem képvisel, nem perelhető”. Mindemellett értesítette a pécsieket, hogy az Őrszem Szövetség alapszabályait a belügyminiszter visszautasította.⁴³

Páhmer Mór válasza a kerületi elnökségnek 1941. szeptember 11-én kelt:

„Krássói Ferenc főtitkár úr augusztus 26-án kelt, hozzám intézett levelére válaszolva cserkésztszisztelettel közlöm a következőket:

1./ [...] az alapszabály módosítás tervezete] csak a m. kir. Belügyminiszter Úr jóváhagyásával lép életbe, amely azonban – tudomásom szerint – mind a mai napig meg nem történt. Erre való hivatkozással állapítom meg, hogy a magyar zsidó cserkészcsapatok a fentemlített közgyűlés után automatikusan meg nem szűntek, tagjaik [...] cserkészek, és mint ilyenek összejöveteleket természetesen tarthatnak. Cserkészszerű magatartásunkból folyik, hogy érvényes igazolványok hiányában egyenruhát nem hordunk és kirándulásainkon nem hordtunk. Valamennyi az ezzel ellenkező állítást csapatom vezetőinek az 1. cserkésztörvény szellemében tett igazoló tanúsítása értelmében a lehatározottabban visszautasítom. [...]

2./ A cserkészigazolványokra vonatkozólag közlöm, hogy azok[at] 1940. december 31. óta [...] összegyűjtve titkárságunk őrzi. Az OIB 1941. január 18-án tartott ülésén hozott határozata értelmében az igazolványok – bár meg nem újíthatók – azok bevonására vonatkozó újabb határozatig a csapatok birtokában hagyandók. Mi ennek értelmében kívánunk eljárni és igazolványainkat az újabb OIB-utasítás kézhezvételekor azonnal vissza fogjuk szolgáltatni.

3./ [...] azzal a jogunkkal, hogy az alapszabály jogerőre emelkedéséig végezhettünk cserkészmunkát, élni fogunk. Erre feljogosít a Magyar Cserkészszövetségtől kapott munkaengedélyünk, mely ma még a birtokunkban van és a hatóságokkal szemben védelmet nyújt.

közélet porondjáról minden téren. Idén (1940. február) a zsidótörvénnyel kapcsolatban minden VII. kerületi csapatból kinyomogatjuk [sic!] a zsidókat. Valamennyien egyetértünk abban, hogy Pécssett zsidócserkészcsapat [sic] létesítése felesleges és megengedhetetlen dolog ...”
MaDISz Hírek, *Új Dunántúl*, 1946. május 3. 5.

⁴³ *Szalai István levele a pécsi zsidó cserkészvezetőknek, 1941. szeptember 8.* CSKL Ámosz, 100. doboz.

4./ Krassói főtitkár úr levelének arra a részére válaszolva, hogy most utoljára teljesítenénk akár a többi cserkésztvörvényt, akár a 7-iket, csupán a következőket óhajtom megjegyezni:

Mi a cserkésztvörvényeket sosem a szövetségi igazolás és az egyenruha függvényének tekintettük, hanem azok szellemében berendezett életünket az Istenünkkel, Hazánkkal és a minden rendű és rangú embertársainkkal szembeni kötelességteljesítés szolgálatába állítottuk. Ilyen értelmű legutolsó fogadalmunkat nem egy évre, hanem egész életünkre tettük. Ismerjük a cserkésztvörvényt és azt a jövőben is mindenkor megtartjuk! Jó munkát Nagymagyarorszáért!”⁴⁴

A cserkészkerület válasza az „Ámosz” csapat vezetőinek levelére nem ismert. 1941. november 28-án Demédy (Kleineisel) Miklós országos vezetőtiszt – a pécsi zsidó csapat levelét visszaküldve – tájékoztatta Krassói Ferencet, hogy a belügyminiszter a Cserkészszövetség alapszabályait jóváhagyta, az Országos Intéző Bizottság 1941. november 15-én kiadta a zsidó csapatok feloszlására vonatkozó végrehajtási rendelkezéseket.

A 615. sz. „Ámosz” Cserkészcsapat 1941. december 7-én feloszlott, tagjai aláírásukkal nyilatkozatot tettek:

„Nyilatkozat!

Alulírott tudomásul veszem, hogy a mai naptól cserkész nem vagyok, és kijelentem, hogy a Magyar Cserkészszövetség alapszabályában foglalt, és a m. kir. Belügyminiszter által védettnak nyilvánított magyar cserkészegyenruhát, a cserkészjelvénnel ellátott sapkát, a Hungária-jelvényes és cserkészgombos inget, valamint mindazokat a ruházati cikkeket és felszerelési tárgyakat, melyek a magyar Szent Koronával átfogott háromlevelű stilizált liliommal vannak ellátva, nem hordom, ruhámra cserkészjelvényt nem tűzök!”⁴⁵

A csapat utolsó, 1941. évi 11. sz. parancsa:

„Jelszó: Lesz még egyszer ünnep a világon...

Szolgálat: a cserkészmunka újabb megindulásáig a csapat minden tagja szolgálatban van. Szolgálatvezető: cserkész lelkiismeretünk.

A csapat valamennyi tagjának a viszontlátásig kívánok jó munkát Nagy-Magyarorszáért!”

A csapat tagjainak Páhmer Mór parancsnok egy-egy emléklapot adott át:

„615. sz. „Ámosz” Cserkészcsapat Parancsnoksága.

‘Vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet ...’ EMLÉKÜL ’Fiúk! Fel a fejfel...’”

⁴⁴ Páhmer Mór levele a Magyar Cserkészszövetség VII. Kerülete elnökségének, 1941. szeptember 11. CSKL Ámosz, 100. doboz.

⁴⁵ Nyilatkozat, 1941. december 7. CSKL Ámosz, 100. doboz.

5. kép: Emléklap (1941)

Forrás: Krassó Sándor gyűjteménye

A második idézet az „Ámosz” csapatindulójának részlete: „Üdv a jó barátoknak, béke emberek, Fiúk, fel a fejfel, ne csüggedjétek! Egyek voltunk mindig, egyek maradunk, Mindnyájan az Isten fiai vagyunk! ...” Az induló szövegét a csapat rajvezetője, Karczag Ferenc írta, a dallamot Mangold Rezső, pécsi zenetanár, a zsinagóga vegyeskarának karvezetője szerezte.⁴⁶

A következő bő két év az illegális cserkészmunka időszakát jelentette az „Ámosz” életében. Őrsi keretekben, ritkán, óvatosan gyülekezve tudtak találkozni, a feloszlás után először mintegy fél év múltán. A Súlyom őr a Schreiber-féle fatelep egy kevésbé használt irodájában vagy egyik raktárában találkozott, viszonylagos rendszerességgel. A foglalkozások korlátozott lehetőségeit színesítették a mecseki kirándulások.

A német megszállást követően fájdalmasan megszaporodtak a cserkésztevényt 3. parancsa – „a cserkész ahol tud, segít” – teljesítésének lehetőségei. A fiúk segédkeztek a Tímár utcai izraelita Szeretetház öregjeinek kiköltöztetésében (az épületben a Gestapo rendezkedett be), és segédkeztek a zsidóktól kérlelhetetlen gyorsasággal elkobzott fényképezőgépek, rádiókészülékek és írógépek átvételében a hitközség Fürdő utcai irodájában, aztán május 8-ától segítettek az arra rászorulóknak a gettóba költözésben. A gettóban élénk cserkészmunka folyt (tábortüzek, a cserkészpróbák ismereteinek gyakorlása), az őrsökben itt már lányok is tevékenykedtek. Június 27-ére nagy ünnepélyt terveztek ... Június 28-29-én a hatóságok felszámolták a pécsi gettót, lakóit átterelték a bevonulózás előtti gyűjtőtáborba, a Lakits-laktanya istállóiba. A cserkészek most ebben a „költözésben” segítettek, majd néhány nap múlva a vasúti pályaudvarra üzött elesettek számára nyújtottak támaszt, vigaszt az utolsó pécsi órákban, mielőtt néhány kivétellel maguk is felszálltak a zsúfolt tehervagonokba.⁴⁷

⁴⁶ Krassó, 2016. 93., 96.A „Fiúk, fel a fejfel ...” motívum a Sík Sándor által írt cserkészinduló második versszakának kezdete. Az emléklap első idézete: Ésaiás Könyve 40.1. A teljes mondat: „Vigasztaljátok, vigasztaljátok népemet, így szól Istenetek!”

⁴⁷ Krassó, 2016. 97-99. A gettó, a gyűjtőtábor és a bevonulózás eseményeihez egy 16 éves cserkész fiú szemszögéből I. Garai András Júda: *Az ördög vigyorgott a lángokból*. Pécs: Jelenkor Kiadó, 2008. (második, javított kiadás), 15–20.

Az izraelita elemi iskola tantestületéből két, harminc év körüli, munkaszolgálatot teljesített férfi tért vissza a vézskorszak elmúltával – az egyikük Páhmer Mór volt –, a 112 tanuló közül senki. A 14 év alatti korosztályból csupán egy 11 éves fiú ikerpár maradt életben.⁴⁸ A cserkészek közül hét 18 év alatti fiú maradt életben, ketten a vonatok elindulásakor Pécssett maradhattak, négyen visszatértek a táborokból, egy fiú Budapesten élte túl a vézskorszakot.⁴⁹

6. kép: *A Súlyom órs* (1941)

Forrás: Krassó Sándor gyűjteménye

Újraalakulás – újra megszüntetés

A Magyar Cserkészszövetség – a cserkészzet 1945. februártól kezdődő, budapesti újjászerveződését követően – 1945. november 11-én alakult újra. A cserkészmozgalom és az egyre inkább kommunisták által uralt baloldali ifjúságpolitika viszonya a kezdetektől konfliktusos volt, s ennek a küzdelemnek az eredménye a kibontakozó kommunista diktatúrában nem lehetett kétséges. Rajk László belügyminiszter 1946. július 20-án megjelent rendeletével feloszlatta a Cserkészszövetséget, rá két nappal megalakult a Haladászellelű Cserkészvezetők Munkaközössége kezdeményezésére a Magyar Cserkészfiúk Szövetsége, amely egyre nyilvánvalóbb kommunista irányítással működött, és 1948. június 27-i tisztújító közgyűlésén kimondta az úttörőmozgalommal történő egyesülését. Az egyesülési folyamatot részletekbe menően bemutató P. Miklós Tamás értékelése szerint „... a hazai cserkészzet a Magyar Cserkészfiúk Szövetségének úttörőmozgalommal való ’egyesülését’ kimondó, 1948. júniusi határozata után legális keretek között megszűnt működni.” Idézi Kölléy György országos kiscserkész-vezetőtiszttel visszaemlékező kijelentését: „Mivel

⁴⁸ Somogyi Péter és Tamás történetéhez I. Krassó Sándor: Elfelejtettek játszani. Somogyi Péter és Tamás. In: Krassó, 2016. 177-179.; valamint: Anyám megmentette az életemet azzal, hogy átadott Mengelének. *Kibic Magazin* 2021. október 7. <https://akibic.hu/2021/10/07/anyam-megmentette-az-eletemet-azzal-hogy-atadott-mengelének> (Letöltés ideje: 2021. október 10.)

⁴⁹ Krassó Sándor: Rekvium egy pécsi iskoláért. In: Krassó, 2016. 87–88. Az életben maradtakkal kapcsolatban köszönöm Krassó Sándor közlését.

a cserkészetet nem lehetett átalakítani, mivel a cserkészetből nem lett soha ateista, Istent és embert nem ismerő mozgalom, természetes, hogy halálra volt ítélve.”⁵⁰

Az idézett tanulmány találó megjegyzése szerint „amikor 1945–1948 között a cserkészet politikai élet-halál harcát vívta, az ifjú cserkészek csak ritkán találkoztak ennek helyi szinten megnyilvánuló hatásaival.”⁵¹ Az 1946 februárjában újjáalakult „Ámosz” mintegy két éves működéséről fennmaradt kevés dokumentum alátámasztja ezt a megállapítást. A következőkben Páhmer Mórnak a tanulmányom elején már idézett összefoglalásának vonatkozó részét közlöm:

„A deportálásból a 18 éven aluli korosztályból mindössze 3 fiú tért vissza.⁵² Tisztjeink közül heten maradtak életben, ezekhez csatlakozott még néhány Pestről idekerült, és néhány keresztény fiú. Így verődött össze 1946 februárjában egy 23 főnyi kis csapat. Dénes György cserkésztsiszt vette kezébe a vezetést. A cserkészmunka előbb két, majd három órásban nagy lendülettel megindult. A tisztek újabb jelentkezőkkel bővülve öregcserkész munkába fogtak. Június elején a Magy. Cserkészszövetségnek is bejelentettük, hogy a munkát újra megkezdjük, de a kerülettel, melynek élén változatlanul a reakciós vezetők álltak, nem álltunk szóba. Újoncaink még júniusban letették az újoncpróbát. A nyár elején a keleti Mecsekbe, a Hidas völgybe 2 hetes nagytáborba szállt a csapat. A kerületi ellenőrző tiszttel ’Példás szellemű, kitűnően szervezett, mintaszerű tábor’-nak minősítette. A csapat létszáma most harmincon felüli. 3 óra és egy öregcserkészcsoporthoz működik.”⁵³

A zsidó identitású cserkészetnek a vészkorszak után, a veszteségek következtében szinte semmi lehetősége nem volt az újrakezdesre. Vidéken csupán Szegeден és Pécsen alakult újra cserkészcsapat.⁵⁴ A pécsi zsidó cserkészcsapat az 1941. decemberi kizárást követő szervezeti keretben, „Ámosz Zsidó Ifjúsági Kör” néven szerveződött újra, fenntartója az izraelita elemi iskola volt. Páhmer Mór

⁵⁰ P. Miklós Tamás: *A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az úttörőmozgalom „egyesülése” 1948-ban.* A Magyar Pedagógiai Társaság által a Fővárosi Pedagógiai Intézetben 2006. március 24-én rendezett konferenciára összeállított zárótanulmány rövidített, szerkesztett szövege. <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/magyar-cserkeszfiuk> (Letöltés ideje: 2021. március 30.)

⁵¹ P. Miklós, 2006. 1.

⁵² Páhmer Mór itt téved, a Pécsről deportált és ide visszatért fiúk az adott korosztályból Somogyi Péter, Somogyi Tamás, Bricht Róbert és Garai András voltak. Rosenberg (Rutkai) Pál Budapestben élte túl a vészterhes időket, onnan jött vissza szülővárosába.

⁵³ *Melléklet a 2. sz. 8. pontjához.* CSKL Ámosz, 1945 utáni dokumentumok. Páhmer beszámolója dátum nélküli. A 2. sz. szövetségi körlevél pontokba szedett útmutatást adott a jelentések megírásához.

⁵⁴ Bányai Viktória – Gombocz Eszter: *Budapesti zsidó iskolák a holokauszt után, 1945–1948.* http://real.mtak.hu/29673/1/banyaigomboczbp_i_zsido_iskolak.pdf (Letöltés ideje: 2021. március 30.)

„körparancsnok” 1946. február 17-én kelt 1. sz. felhívása a gyászról és a jövőbe vetett hitről szól:

„El akartak tiporni, az emberi értelem eredményeinek összes eszközével életünkre törtek, a halál ezer, fanatizmussal kiagyalt módján, és mi mégis élünk. Élünk, mert jogunk van az életre, és ennek a jognak érvényt akarunk szerezni.”⁵⁵

A cserkészmunka két őrsben (1. Hód-őrs, 2. Sirály-őrs), őrsönként hét taggal kezdődött, a tagok között már három lány is volt. A létszám márciusban a parancsnokkal együtt 20 főre növekedett, a tagok ekkor már három őrsbe szerveződtek (a 3. őrs leányőrs volt); nagyobb részük idősebb cserkészvezető volt, kisgyermek „közkatona” fájdalmasan kevesen. Március végén kapcsolódott be a munkába a Pécssett jogi tanulmányait folytató Dénes György cserkész rajtsízt, parancsnokhelyettesi tisztségben.⁵⁶ Áprilistól az „Ámosz” már cserkészcsapatnak nevezte magát, vezetője ekkor 1947 végéig Dénes György lett, a csapat júniusban kérte felvételét az egy hónappal később megszűnő Magyar Cserkészszövetségbe. A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége munkájába 1946 októberében kapcsolódtak be, a kései csatlakozás okai nem ismertek, nyilván az országos szerveződés visszásságaival vannak összefüggésben.⁵⁷

A cserkészmunka a cserkészélet hétköznapijainak megfelelően zajlott: a tagok készültek a különböző próbákra, sportoltak, kirándultak, 1946 nyarán kéthetes táborban vettek részt a Keleti-Mecsekben lévő Hidas-völgyben. A csapatot 1947 márciusában igazolta az Országos Igazolóbizottság. Az 1947. év kiemelkedő eseményei voltak a csapat életében, hogy két társuk, Dénes György és Fehér György a franciaországi Moisson-ban szervezett jamboree-n, Krassó Sándor pedig a prágai világifjúsági találkozón vehettek részt. Júniusban jelen voltak 15 fővel a kerületi cserkészfogadalomtételen a Dóm téren. Az „Ámosz” júliusban a szegedi 598. sz. „Jósika Miklós” Cserkészcsapattal Mánfán kéthetes nagytábor rendezett, szeptemberben pedig részt vettek 9 fővel a kerületi cserkészjátékon.⁵⁸ Az év során a csapat elvesztette otthonát, Pécs város polgármestere a Fürdő utca 2. sz. alatti, két szobából és mellékhelyiségből álló lakást kiutalta a Hadirokkantak Hadiözvegyek Hadiárva Nemzeti Szövetsége (HONSZ) részére, azzal a megokolással, hogy a csapat átköltözés alatt van. A parancsnok az indoklás valótlanágára hivatkozva

⁵⁵ 1. sz. Felhívás, 1946. február 17. CSKL Ámosz, 1945 utáni dokumentumok.

⁵⁶ 8. sz. Felhívás, 1946. március 31. CSKL Ámosz, 1945 utáni dokumentumok.

⁵⁷ 1. sz. Csapatparancs, 1946. október 20. CSKL Ámosz, 1945 utáni dokumentumok.

⁵⁸ Krassó, 2018. *A cserkészcsapat rövid története az elmúlt évben*, 1948. január 20. és *Jelentés az 1947. évről*, CSKL Ámosz, 1945 utáni dokumentumok. *Mánfai Nagytábor 1947*. A tábor szervezésének és programjának dokumentációja, a Pécsi Zsidó Hitközség irattárában.

fellebbezett a Népjóléti Miniszterhez,⁵⁹ a minisztériumi választ nem ismerjük, vélhetően a cserkészlet felszámolása miatt idővel okafogyottá vált.

A csapatparancsnok 1947. december közepétől ismét Páhmer Miklós volt, így az 1941. évhez hasonlóan 1948-ban is rá várt az „Ámosz” felszámolásának szomorú feladata; ennek részletei nem ismertek. Az 1947. év végén a csapat létszáma 32 fő volt: 16 1-8. osztályos cserkészjelölt, 11 5-8. osztályos és közép- ill. főiskolás cserkész, 5 cserkésztsiszt, vallási megoszlás szerint 14 izraelita, 16 katolikus, 1 református és 1 unitárius vallású tag.⁶⁰ 1947 decemberében az addigi szervezeti beosztás mellett megszerveződött a „Zerge” őrs, vezetője Sas (Schlésinger) Sándor, hét fős tagságában volt Krassó (Schreiber) Sándor is.⁶¹

Egy budapesti visszaemlékezőnek Bányai Viktória által idézett szavai bizonyosan érvényesek a túlélőkből és ide került árvákból, félárvákból lett pécsi zsidó cserkészekre is:

„A Csapat egy baráti közösséget, mondhatnám: családot jelentett, az őrsi társak hasonlóan élő és gondolkozó testvéreket, a vezető kicsit szülőpótlékot.”⁶²

A pécsi 615. sz. „Ámosz” Cserkészcsapat történetét Krassó Sándor szavaival zárom:⁶³

„A magyar (és ezen belül a pécsi) cserkészcsapatok jelentős része négy és fél évtizedes idegen [szovjet] megszállást követően újjáalakult. Tagjaik nemzedékről nemzedékre egymást követő sora őrizheti a hagyományokat. A 615-ös Ámosz csapat azonban nem alakulhat újjá, következésképpen nem adható tovább szellemisége. Nincs kinek.”

⁵⁹ PZSHi. 47. d. G610/1947. (1947. augusztus 13.) A fellebbezés indoklása: „A lakáshivatal ezen megokolása téves. A tényállás az, hogy csapatunk otthonhelyiségét sem a múltban, sem jelenleg elhagyni nem szándékozott, már csak azért sem, mert a fenntartó testületünktől, a pécsi Izraelita Hitközségtől a helyiséget díjmentesen kapjuk, és mivel a csapat legnagyobb része deportálásban szüleiket és családi otthonukat veszített fiúkból és bányászgyermekből áll, megfelelő anyagiak hiányában módjában sem állna másik otthonhelyiséget bérelnie.” (1947. augusztus 22.)

⁶⁰ *Jelentés az 1947. évről, 1947. január 30.* CSKL Ámosz, 1945 utáni dokumentumok

⁶¹ *Csapatparancs, 1947. december 21.* Rutkai Pál parancsnokhelyettes. CSKL Ámosz, 1945 utáni dokumentumok

⁶² Bányai Viktória: Zsidó iskolák és gyermekintézmények a Holokauszt után – Pécs példája. In: *Schweitzer József emlékezete. A halálának első évfordulóján rendezett tudományos konferencia köszöntőbeszédei és előadásai*, Budapest: MAZSIHISZ, 2016. 111–124.

⁶³ Krassó, 2016. 103.

FELHASZNÁLT IRODALOM

FORRÁSOK:

- A 10. sz. P.Á.R. „gróf Széchenyi István” Cserkészcsapat története. <https://10cserkeszcsapat.webnode.hu/tortenetunk/>
- A cserkészek erdélyi gyűjtése. *Pécsi Napló*, 1940. december 8. 7.
- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 81. doboz, Kérelem a Vázsonyi Vilmos kiscserkészcsapat megalakításáról, 1936. június 30.
- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 81. doboz, Évi jelentés az 1936/37. évről, 1938. március 4.
- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 81. doboz, 615. sz. Ámosz cs. cs. 1. sz. parancs, 1939. december 10.
- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 100. doboz, Polgár Géza „Bizalmas” levelei Páhmer Mórnak, 1941. január 3. és 1941. február 24.
- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában 100. doboz, Páhmer Mór csapatparancsnok és Lukács Sándor Miklós cs. titkár levele „A Magyar Cserkészszövetség VII. Kerületi Tekintetes Elnöksége” részére, 1941. február 26.
- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 100. doboz, Páhmer Mór levele Polgár Gézának, 1941. február 27.
- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 100. doboz, Jegyzőkönyv a M.Zs.I.Ő.Sz. tanácsának 1941. június 10-ei üléséről
- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 100. doboz, Krassói Ferenc hivatalos levele Páhmer Mórnak, 1941. augusztus 26.
- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 100. doboz, Szalai István levele a pécsi zsidó cserkészvezetőknek, 1941. szeptember 8.
- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 100. doboz, Páhmer Mór levele a Magyar Cserkészszövetség VII. Kerülete elnökségének, 1941. szeptember 11.
- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 100. doboz, A 615. sz. „Ámosz” cserkészcsapat Parancsnoksága, 1. sz. parancs, Melléklet: Csapatbeosztás (1941-42), 1941. szeptember 19.
- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 100. doboz, Páhmer Mór levele Szalai Istvánnak, 1941. november 4.

- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 1945 utáni dokumentumok, Melléklet a 2. sz. 8. pontjához, n. d. (1946)
- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 1945 utáni dokumentumok, 1. sz. Felhívás, 1946. február 17.
- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 1945 utáni dokumentumok, 8. sz. Felhívás, 1946. március 31.
- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 1945 utáni dokumentumok, 1. sz. Csapatparancs, 1946. október 20.
- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 1945 utáni dokumentumok, Csapatparancs, 1947. december 21.
- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 1945 utáni dokumentumok, Jelentés az 1947. évről, 1948. január 20.
- Cserkész Könyvtár és Levéltár, Gödöllő, a 615. sz. Ámosz csapat anyagában, 1945 utáni dokumentumok, A cserkészcsapat rövid története az elmúlt évben, 1948. január 20.
- Erdélyért. *Dunántúl*, 1940. szeptember 22. 4.
- Fogalomújító cserkészünnepély. *Pécsi Napló*, 1940. április 28. 7.
- MaDISz Hírek, *Új Dunántúl*, 1946. május 3. 5.
- Mánfai Nagytábor 1947.* A Pécsi Zsidó Hitközség irattárában.
- Pécsi Zsidó Hitközség irattára, Pécs, 29. doboz, 252/1932. *A hitközségi elnök levele a Magyar Cionista Szövetség Pécsi Csoportja elnökségének*, 1932. december 4.
- Pécsi Zsidó Hitközség irattára, Pécs, 38. doboz, 126/1937. *A pécsi izraelita hitközség iskolaszékének jelentése az 1936. évről*, 1937. március 18.
- Pécsi Zsidó Hitközség irattára, Pécs, 41. doboz 51/1939. *A Pécsi Izraelita Elemi Népiskola jelentése az 1938. évről*, 1939. március 9.
- Pécsi Zsidó Hitközség irattára, Pécs, 42. doboz 103/1940. *A Pécsi Izraelita Elemi Népiskola igazgatójának levele a Pécsi Püspöki Uradalom jószágigazgatójának*, 1940. március 21.
- Pécsi Zsidó Hitközség irattára, Pécs, 42. doboz 146/1940, *A Pécsi Izraelita Elemi Népiskola igazgatójának levele a Pécsi Izraelita Szeretetház vezetőségének*, 1940. május 19.
- Pécsi Zsidó Hitközség irattára, Pécs, 42. doboz 147/1940. *A Pécsi Izraelita Elemi Népiskola igazgatójának levele Gerstl József mohácsi izraelita iskolai tanítónak*, 1940. május 12.
- Pécsi Zsidó Hitközség irattára, Pécs, 42. doboz 130/1943. *A Pécsi Izraelita Elemi Népiskola igazgatójának levele Éry Emil „a Magyar Cserkészmozgalom Országos Parancsnokának” és Demédy Miklós országos helyettes parancsnok válaszelevele*, 1943. augusztus 4. és 1943. augusztus 28.
- Pécsi Zsidó Hitközség irattára, Pécs, 42. doboz 134/1943. *Krausz Ottó Emléke* n. d.

- Pécsi Zsidó Hitközség irattára, Pécs, 47. doboz G610/1947. *Véghatározat. H.O.N.Sz. részére iroda igénybevétele és kijelölése*. Pécs thj. város polgármesterétől, 47.821/1947.L.sz. 1947. augusztus 13.
- Szapáry Lajos gróf a VI.-VII. cserkészkerület új elnöke. *Pécsi Napló*, 1936. március 5. 4.
- Szeptember 29-én, vasárnap rendezte a pécsi cserkészkerület pécsi és baranyai csapatok részére örsi akadályversenyét. *Dunántúl*, 1940. október 2. 4.
- Vasárnap lesz a pécsi cserkészek fogadalomújító ünnepe. *Dunántúl*, 1940. április 28. 6.
- Véget ért a cserkészek gyűjtése. *Dunántúl*, 1940. december 8. 9.
- Vidor Pál: *A zsidó cserkész első próbája*, Budapest: 1938.

SZAKIRODALOM

- Bányai Viktória: Liliom és Dávid-csillag: a zsidó cserkészet kezdetei Magyarországon, 1913–1924. *Regio*, 2019/2. 66–85.
- Bányai Viktória: Zsidó iskolák és gyermekintézmények a Holokauszt után – Pécs példája. In: *Schweitzer József emlékezete. A halálának első évfordulóján rendezett tudományos konferencia köszöntőbeszédei és előadásai*, Budapest: MA-ZSIHISZ, 2016. 111–124.
- Bányai Viktória – Gombocz Eszter: *Budapesti zsidó iskolák a holokauszt után, 1945–1948*. http://real.mtak.hu/29673/1/banyaigomboczbp_i_zsido_iskolak.pdf
- Feltárul a magyar zsidó cserkészet múltja*. Kácsor Zsolt beszélgetése Bányai Viktóriával és Lénárt Andrással, Budapest, 2018. április 1. <https://mazsihisz.hu/hirek-a-zsido-vilagbol/mazsihisz-hirek/foltarul-a-magyar-zsido-cserkeszet-multja>
- Frojimovics Kinga: *Neológ (kongresszusi) és status quo ante rabbik Magyarországon 1869-től napjainkig*. *Archontológia (Az anyahitközségek rendjében)*. Budapest: MTA Judaisztikai Kutatóközpont, 2008.
- Garai András Júda: *Az ördög vigyorgott a lángokból*. Pécs: Jelenkor Kiadó (második, javított kiadás), 2008.
- Gergely Ferenc: *A magyar cserkészet története. 1910–1948*. Budapest: Göncöl Kiadó, 1989.
- Gombocz Eszter: Cserkészliliom és kőtábla. A zsidó identitás építésének törekvései a két világháború közötti neológiában Vidor Pál életének példáján. *Regio*, 2019/2. 105–126.
- Interjú Krassó Sándorral az „Ámosz” cserkészcsapatról*. Készítette: Vörös Kata – Szegedi Bálint, Pécs, 2018. Kézirat, magángyűjteményben, 2018.

- Kónya Judit: A neológ (kongresszusi) rabbik irodalmi munkássága. In: Frojmovics Kinga: *Neológ (kongresszusi) és status quo ante rabbik Magyarországon 1869-től napjainkig. Archontológia (Az anyahitközségek rendjében)*. Budapest: MTA Judaisztikai Kutatóközpont, 2008. 138–212.
- Krassó Sándor: Rekviem egy pécsi iskoláért. In: *Kötéltánc. Adalékok a pécsi zsidóság és Pécs 20. századi történetéhez*. Pécs: Pro Pannónia Kiadó, 2016. 87–88.
- Krassó Sándor: Cserkészek a vészkorszakban. In: *Kötéltánc. Adalékok a pécsi zsidóság és Pécs 20. századi történetéhez*. Pécs: Pro Pannónia Kiadó, 2016. 88–104.
- Krassó Sándor: Elfelejtettek játszani. Somogyi Péter és Tamás. In: *Kötéltánc. Adalékok a pécsi zsidóság és Pécs 20. századi történetéhez*. Pécs, Pro Pannónia Kiadó, 2016. 177–179.
- Lénárt András: Közelítések a zsidó cserkészlet magyarországi történetéhez. In: Tabajdi Gábor – Szigeti László (szerk.): *Magyar Cserkészlet (1910–1948)*. Budapest: Magyar Cserkészszövetség, 2020. 72–79. <https://www.cserkesz.hu/sites/default/files/2020-10/tabajdi-szigeti-magyar-cserkeszlet-1910-1948.pdf>
- P. Miklós Tamás: *A Magyar Cserkészfiúk Szövetsége és az úttörőmozgalom „egyesülése” 1948-ban*. A Magyar Pedagógiai Társaság által a Fővárosi Pedagógiai Intézetben 2006. március 24-én rendezett konferenciára összeállított zárótanulmány rövidített, szerkesztett szövege. <https://ofi.oh.gov.hu/tudastar/magyar-cserkeszfiuk>
- Szegedi Bálint – Bányai Viktória – Vörös Kata: Zsidó cserkészcsapatok Magyarországon. *Regio*, 2019/2. 149–153.
- Svéd László: „Légy résen!” *Remény*, 2002. 1.
- Vörös István Károly: *Dr. Pfeiffer Izsák, magyar rabbi*, előadás a pécsi zsinagóga felszentelésének 150. évfordulóján (2019. július 22.), Kézirat, magángyűjteményben, 2019.
- Vörös István Károly (szerk.): „... házam imádság házának hivatik minden népek számára!” *A Pécsi Izraelita Hitközség dokumentumok tükrében (1837–1950)*. Pécs: Kronosz Kiadó, 2016. 238–245.
- Vörös Kata: Numerus clausustól a numerus nullusig. A zsidó cserkészek kirekesztése a Magyar Cserkészszövetségből. *Regio*, 2019/2. 127–148.